

“Sevdiyim əsər” layihəsində yazarların, elm, sənət adamlarının ən çox sevdikləri əsər haqqında söhbət açırdı. Budəfəki həmsöhbətimiz yazıçı Səfər Alışarlıdır. Onun sevdiyi əsər Mixail Afanasyeviç Bulqakovun “Master və Marqarita” romanıdır.

- Mixail Afanasyeviç Bulqakovun “Master və Marqarita” romanı hansı məziyyətlərinə və bədii keyfiyyətlərinə görə sizin sevdiyiniz əsərdir?

- İstedadlı adam tərəfindən böyük zəhmətlə, zamanın icmal, siyasi, mənavi tələblərinə bədii alternativ və etiraz olaraq yazılıb. Böyük təxəyyül məhsulu kimi peyda olan xeyir qəddar realılıqla toqquşdurulub, nəticədə şər yalnız şəri məğlub edilib. Ancaq şərin əbədiyaşarlığı xeyrindən daha qabarıq alınır. Yəni ədəbiyyatın sevimli faciə janrı daha bir təsdiqləni tapıb.

- “Ручкопис не горят” bu ifadə dillər azərbaycandır. “Əlyazmalar yanmır” ideyası əsərdə gerçəkləşir. Master əlyazmasını yandırır, İblis isə əlyazmanı sonradan ona qaytararaq deyir: “Sən bilirsən ki, əlyazmalar yanmır?!” Onu da qeyd edək ki, Bulqakov bu əsəri bir dəfə yandırıb. Sizcə, əsərdəki “əlyazmalar yanmır” ifadəsinin kökündə nə dayanır, yazıçı nəyi vurğulamaq istəyir?

- Əsərdə əlyazma söhbəti nominal görünür, yeni söhbət müəllifinə faciələr gətirmiş romanın əlyazmasından gədir. Ancaq əlyazmaların yanmamağı məsələsi bütövlükdə sözlə, onun ilahi qüdrətin açarı və rəmzi olaraq, insana verilmişinə aiddir. Geniş mənada deyilmiş, xüsusilə yazılmış sözün heç zaman təsadüfi təzahür olmamağı anlamında başa düşülməlidir. Bu o deməkdir ki, edib üçün bədii sözün məsulyyəti çox böyükdür: heç nəyə xətir sözlə çatmaq, sözlə xəyanət etmək, sözlü hərəcə qoymaq olmaz. Sözün təyinatı həqiqətə, xeyr və insanlığa xidmətdir.

- B. romanın müxtəlif əsərlərin təsir ilə yazılmasına əşəğidəki

arqumentlər göstərilir. Hötənin “Faust” əsərinin təsl-

qında nə deyirsiniz?

- Burada müəyyən həqiqət var. Xüsusilə “Faust”la bağlı onu demək lazımdır ki, ruhun satılması, daha doğrusu, Mefistofeldən fərqli olaraq bu romanda ruhun satılmağı ideyası çox qiymətlidir. Master əvvəldən-axıraadək özünə və yazdıqlarına sadıqdır, Marqarita isə sevgilisinin xilası üçün iblislə sövdələşir. Amma bu sövdələşmədə məkr, intriqa, şöhrət və sərvət azarı yoxdur, böyük sevgi naminə fədakarlıq var. Sadələdiyiniz bütün başqa əsərlərin Bulqakova təsiri, əlbəttə, var. Onlar bir qələm adamı kimi sizə, mənə nə qədər təsir ediblərsə, ona da o qədər təsir ediblər. Bu, əlbəttə, mənim qənaətimdir.

Romanın ayrı-ayrı cəhətləri ilə bağlı Bulqakovun özü də sağlığında müəyyən əfsanələr yaradıb.

darmadağın elədi.

Məlumdur ki, Dante də “İlahi komediya”ni peyğəmbərimizin mərcindən təsirlənərək yazıb və katolik nankorluğu ilə Məhəmmədi də, Əlini də cəhənnamda təsvir edib. Peyğəmbəri mərəcdə Cəbrayıl müşayiət etdiyi kimi, Danteni də o dünyaya səfərdə şair Vergily müşayiət edir, görünən səhnələr və şəxslər haqqında ona izahlar verir. Mən əminəm ki, Bulqakov islam peyğəmbərinin mərci haqqında çox şeylər oxuyub. Ən azı, İrvinq Vaşinqtonun Məhəmməd peyğəmbərin həyatı haqqında romanını oxuyub. Çünki o dünyadakı insanlar barədə eyni üslubu izahlar, romanda İblisin illik bali səhnəsində Marqarita üçün də edilib.

Dinlərin əsasını İnsanın Allahla - haqq və ədalət zirvəsinə doğru hərəketi, ona yaxınlaşması, onunla

Məhdudiyyətsiz

Səfər Alışarlı: “Əsas məsələ, günahla.

ri ilə yazılıb, müəyyən məqamda şərin qələbəsi motivasiya olunur.

“Şəri Fransua Qunonun “Faust” operasının təsiri var, hər ilk əsərdə şeytan xüsusi təntənə ilə təqdim edilir.

Nikolay Qoqolun əsərlərinin ironik çaları duyulur, rus ədəbiyyatşünaslarının məşhur “Qoql rixəndi” adlandırdıqları ironiya görünür.

Pontil Pilat və Yeşua Ha-Nozrinin dialoqunda isə Fyodr Dostoyevskinin “Karamazov qardaşları” əsərinin təsiri var.

Aşkar mistik liriklik Dantenin “İlahi komediya”sından qaynaqlanır.

Şənsiz qonaqların gəlməsi səhnəsində “Obonskilerin evində hər şey qarışmağa başladı” ifadəsində isə Lev Tolstoyun “Anna Karenina” romanına istinad kim qəbul edilir.

İblisin yaşayış binasında kütlə arasına çıxməsi səhnəsinə isə Spanlar Luis Vilez de Guevaranın “Topal İblis” əsərində də rast gəlmək mümkündür.

Bes siz bütün bu təsirlər haq-

Məsələn, Yerşalaim şəhəri ilə bağlı o deyir ki, bir dəfə uşaq vaxtı nəse aile münəqqəsi zəminində, ya nədənsə huşunu itirərək yuxulub və bu şəhərin panoramı onun gözleri qarışısında canlanıb. Bulqakov ruhani ailəsində doğulub, atası keşiş olub. Bu, nəyə oxşayır, bilirsinizmi? Bəlkə də, birin-birə özüddür ki, sadəcə rusca yazılıb. Məhəmməd peyğəmbərin, mərəcdən sonra ona inanmayın, onu ələ salan mekkəllərə həmin Yerşalaim (Qüds) şəhərini və onun baş məbədini sözlə olduğu kimi təsvir etməsinə. Məhz həmin təsvir və görünüş Bulqakov kimi böyük yazıçıya bütövlükdə lissusla bağlı hissəni yazmasına təkan verə bilər. Aqressiv, dəyişici ateizmin onilliklər boyu bütün dünyaya meydan oxumasını, Allahın Stalinlə əvəzlənməsi kimi cəfəng və mənasız cəhdlərin əsas dövlət siyasətinə çevrilməsini Bulqakov kimi nəhəng sənətkar, eibəttə, həzm edə bilməzdi. Məhdudiyyətsiz şər cəzalanmalı idi, Allah bunun üçün Mixail Afanasyeviç seçmişdi, o da öz missiyasını qürsuz yerinə yetirdi: bir romanla 70 il ərzində yaranmış antiədəbiyyat

ruhi teması təşkil edir. Beşər tarixində bəzi peyğəmbərlər Allahla bilavasitə ünsiyyətə haqqə məlumatlar var. Məsələn, dini kitablarda deyilir ki, Musa peyğəmbər allı hüzurdə 6 dəfə olub, başqaları 2, 4 və s. dəfə, amma Məhəmməd peyğəmbər 124 min dəfə. Bu yozumlar, Bulqakov kimi yazıçı üçün böyük ilham və fərhəziyyə maneyri rolunu oynaya bilərdi.

- Roman 1966-cı İldən 1989-cu ilə qədər 4 dəfə dəfələndən nəşr edilməyib, hər vaxtında səhvəlgədir. 1989-cu ildə Lidiya Yanovskaya tərəfindən axırıncı əlyazma ilə nəşrilər arasında tutuşdurmalar aparılması nəticəsində, romanın son versiyası işiq üzə görünür. Bu mənada romanın ideyasından da doğan “həqiqətə yalnız son anda çatmaq olur” ifadəsini əsərdə tələfinə aid edə bilərik. İstərdim bu barədə də danışmaq.

- Romanın bir hissəsi gərəkdir ki, Bulqakovun sağlığından nəşr edilib. İkinci, nisbətən bütövlü hissəsi (ieşsuazı) 1966-da “Moskva” jurnalında işiq üzə görünür. Yeni redaktor yuxarıda kiminsə qohumu olub və jurnalı dirçəltmək üçün əsər axtaranda ona bu romanı məsləhət biliblər. Üçüncü dəfə 80-ci illərin ortalarında tam nəşr olunub. Hətta Bakıda Moskvadan tez nəşr olub. Moskvada Maksim Qorki adına Ədəbiyyat İnstitutunun kitabxanasında roman əlyazma (makina çapı) halında tikilmişdi, oxumaq üçün tələbələr növbəyə yazılırdılar. Bir həftədən artıq vaxt vermirdilər. Bilirsiniz, bu əsər haqqında istənilən mistik rəvayəti danışmaq olar, oxucu bundan yalnız ləzzət ala bilər. İnsanlara möcüzə çox lazımdır, xüsusilə həyat öz bəyaxılığı, məntiqsizliyi və mənavi kasadlığı ilə onları sıxanda. Romanın ekranlaş-

dırılması zamanı da defolərle problemlər yaşanıb. Sonda deyirlər ki, ən düzgün variantı rejissor Borko seçib: Bulqakovun yazdıqlarına heç nə əlavə etməyib və 10 seriyalı film alınıb. Haqiqət məsələsi bir az qəlizdir. Əslində, roman başdan-başə aq yalanların ifşasında necə çəmək haqiqətə doğru irəliləyir. İstər Patriarx qoşu ətrafında, istər İeşua ilə Pilatın dialoqunda, istər Varneydə, istər dəlxanədə - hamısında yalanları ayaqlanıb keçilir və haqiqət üzə çıxandan sonra ateist insanların miskinliyi, körmək-sizliyi və zəlliliyi aydın görünür.

- 1935-ci il 24 aprel tarixində ABŞ-nin SSRİ-dəki səfiri Vilyam Bullt tərəfindən Spaso Evində (ABŞ səfirinin Moskvadakı qərarğahı) təşkil edilmiş Yaz Festivalı - "Master və Marqarita" romanının yazılmasına böyük təsir

6. "Hər bir hakimiyyət insanları üzərində zorahıq atədir. Vaxt gələcək insan haqiqət və ədalətə salınmayana qədər olacaq, orada ümumiyyətlə, heç bir hakimiyyətə əhtiyac qalmayacaq.

- Bu müddəalardan birinci ilə razılaşmaq olmaz. İkinci, xeyri məhv etmək mümkün deyil, o, nə vaxtsa mütləq onu edənələrə, insanlara qayıdacaq. Çünki pisliklərin keyfiyyəti daim məntəli doğru deyildir və hətta məhv edilməmiş xeyir bir yana, bəzi zəif təsiri pisliklər də gələcək zamanda xeyir yerinə işlədilər. Dövlətin əmələ gəlməsi ilə dünyada şəxə daim güclənən tendensiyası yaşayıb, çünki maddi resurslar məhduddur, hamıya çatmır. Ona görə də cinayət, mənzili macəllası-zad fikirləşib icad ələyiblər. Rusiya Federasiyası 21 türk-müsəlman respublikası-

məsələsi Qeysərdən artıq Stalinə işarədir. Amma yetərincə bədləşdirilib, siyasi demaqqoyudan təmizlənilib. Qədim Romada metro-polyadən kenarılarda hakimiyyəti o dərəcə dəliqlik və konkretliklə müdafiə etmək mümkün deyildi. Burada isə frazalardan Stalin qəndallarının cingillisi əşidilər.

- Ədəbi tənqidçi Rüstəm Kəmal Bulqakovun kitabına yazdığı "Mıxail Bulqakov: Təbib və yazıçı sözünün mistikası" adlı ön sözə maraqlı bir məqamı qeyd edir: "İeşua Pilata deyir: "Sən, məni burax, İgemon". Bulqakov İse Stalinəndən mühacirətə getmək üçün icazə istəyir", Pilat İeşuanı, Stalin yazıçına buraxır". Diktator müalliflə, Volland masterə, Pilat İeşuaya yaxşılıq etmək istəyir. Onlar düşmənləri ilə bu cür hesablaşır: Stalin Bulqakovun

də olmayıb, bəzen onu sevan qəndılların hesabına yaşayıb. Stalin məktub yazıb ki, çıxıb ölkədən gətsin. Stalin ona - hətta deyirlər intihar anında - zəng vurub deyib ki, sovet yazıçısı xaricdə yaşaya bilər. Bulqakov razılaşıb və teatra işləməyə gedib.

Romanda kimin kimi öldürməsi sxemlə deyil, gözəl realist təsvirlərlə verilmiş hadisələrin tərkib hissəsi və məntəqli nəticəsidir. Doğrudur, bəzilər deyirlər ki, 37-ci il də müəyyən mənalarda əhatə edən romanda iki-üç gədə-güdəni öldürməkdən ötrü o boya İblis Moskva-yə gəlməyə əhtiyac yox İdi. Məncə, Bulqakov bütövlükdə şərin fiziki məhvi deyil, onun İfşasını əsas məsələ kimi nəzərdə tutubdu. Əgər yer üzündə İbrahim, Musa, İsa, Məhəmməd kimi peyğəmbərlərdən sonra da şəxə yaşayıb güclənirdisə, Bulqakovun onu məhv etmək cəhdləri gülcünc olardı. Stalin rejiminin əsas dayaqlarından biri qırımqı geyimili, şüarıçılıqla dolu sovet ədəbiyyatı İdi. Romanda Bulqakov bu ədəbiyyatın İstedadsız qatına, onun bir sıra qrafoman başçılarına, onun "Dom Qriboyedov" adı ilə tanınan baş qərarğahına qarşı sarkastik barışmazlıqdadır. Bu İfşa misilsiz bir İş İdi.

- Romanda geniş obrazlar sistemi var. Bunlardan yaradıcı insan kimi hansı sızın ruhunuza daha yaxındır və sizn özünə qəhrəmanın əslində əsl qəhrəmanı kimdir?

- Romanda əxsəq, sınıq-saxıq obraz zərdərosəndir. Hətta epizodik obrazlar belə orijinal tip olaraq maraqlı və təkərsəzdir. Mənim üçün ən maraqlı obrazlardan biri Marqaritadır: fədakar, tərbiyyəli və təvəzökar qadın. Master İfşası obrazdır. Yeni obrazlar İeşua, Pont İpilat, Kaifə - yəhudiyyənin dini rəhbəri, ələcə də gizli polisin başçısı son dərəcə maraqlı İşanlıdır. İblis-sən dəstəsi vaxtilə çox güclənəlməz olub mənim üçün. Mən hələ də ona alternativ tapa bilmədim.

- Roman hər nə qədər mistik olsa da, "Eplioq" da real təməllərə İyən. Bulqakov bütün İllüzyaları, mistikani, niyə sonuna gərçəklilə bağlayır və bu, əsərə sızca, nə qəzandırdır?

- Eplioq əsərdə baş verənlərin qısa variantlarda verilmiş sonluq kimi görünür. Hər kəs layıq olduqunu alır, Masterlə Marqarita qəndikləri əzabların mükafatı olaraq cəna-nətə gəndirilir, bütün günahlar bağışlanılır. Əsə məsələ, günahların Allah dərğahında bağışlanmasdır. Çünki günahsız insan yoxdur.

Söhbətçisi: Fərid Hüseyn

Şəxə cəzalanmalı İdi

ahların Allah dərğahında bağışlanmasdır"

göstərib. Stalin bir çox mötəbər adəmə, ələcə də Bulqəkovə həmin məclisə gətməyə icazə verməyib. Bulqəkov İse Stalinin acığına həm o səhnəni romanda canlandırib, həm də yaz festivalını İroniyə ədib. Görəsən, bu İki-bağlı oyunun kökündə nə dayandırdı?

- Mən bilən, İblisın bəli səhnəsində İlti kişilərin yalnız frak geyməsinə, qəndılların İsa tam çılpaqlıqın Bulqəkov Amerikada keçirilən hansısa mərasim festivalından gətirib. Orada bal İştirakçılari məsh romanda təsvir olunduğu kimi geyinir. Amma yuxarıda qeyd etdiyim kimi, orada cənaət-cəhənnəm məsələsinə əyhamlar var. Məsələn, öz uşaqını dəsmalla boğub öldürmüş Frida harada ola bilər? Əl-bette, cəhənnəmdə. Bas bu bəli məşhur orkestrlə müşayitə edən vəslər padşahi Ştraus harada ola bilər? Yəqin ki, cənaətdə. Ona görə də, bəlin adresini birmənalı müəyə-nəldirmək çətinidir. Mən İndi tənqidi ədəbiyyatı qaldırıb baxa bilmədim, yalnız öz təəssüratlarımı kifayətlənirəm.

- Əsərin müxtəlif tənqidçilər tərəfindən daha çox qəbərtilən 6 məşhur ideyası var. Aşağıda onları sadələyəcəyəm, siz zohmət olmasa deyin, hansını daha doğru qiymətləndirirsiz?

1. Sevgiyə çatmaq üçün şərdən, nifrətdən keçməlsən.
2. "Xeyir çarxıma çəkilsə də, məhv olmur".
3. Dünya lanətlənib, şəxə hər yəndə bərqərarədir, Rusiya şərin beşiyədir - bu fikri Bulqəqova düşməni tənqidçiləri səsləndirirdilər.
4. Şərə qarşı yalnız şərlə mübarizə aparmaq lazımdır.
5. Dünyada xeyirlə şərin mübarizəsi dəlmidir.

nin birleşməsindən yaranıb və faktiki olaraq onlara seçki hüququ tanımayan totalitar bir dövleddir. İnsanlıq əleyhinə günah və cinayətlərin çox nümunələrini burada tapmaq mümkündür. Şərə qarşı mübarizənin düsturunu Quranı-Kərim gözəl verir: sizə qarşı vuruşsanız da sizə də vuruşun! Əks təqdirdə, kölə olacaqsınız, zülmə məruz qalacaqsınız, tapdınub yer üzündən silinəcəksən. Bu, Allah kəlamıdır. Ona siddə ürkədən inanan, təmənnəsiz əməl edənler xeyir tapar, qələbə qazanar.

Bulqəkovun bu romanında xeyir və şəxə anlayışın təkə xristianlıq təliminə söykənmir. Burada İudaizm, İslamın, İslamın, hətta kəbbala təlimlərinin izni görmək mümkündür. "Həç kimdən, xüsusilə özünüzdən güclülərdən heç zaman heç nə istəməyin, lazım olanda özləri çağırıb hər şey verəcəklər", - deyirdi Bulqəkov. Bu, hədiyyə qəbulunu rədd edən kəbbala təlimi romanın sonra qənaətlə İfşəyə çevrilərək ölkələrin sərhədlərini aşmaqda davam edir. Bizə hələ gəlib çatmayıb təəssüf ki,

Pilatla dialoqdakı hakimiyyət

əttökən tənqidçisi Averbaxın axırına çıxır, Volland tramvayla Berlinə başını üzür, Pilat İse satqın İudanı cəzalandırır. Diktatorun, Pilatın xeyirxahlığı məkrildir, xüsusən də şəxə qüvvənin all-cənaətliliği həmişə məkril olub. Volland Masteri zaharlayır, Pilat İeşuanı ələ verir, diktator sənətkarın taleyinə biganə qalır. Hər kəs öz mənafeyini güdür: İfşanın imanının ruhu, Pilata təmiz vici-dən, diktatora İsa sənətkar vici-dən lazımdır...". Sızca, bu hesablaşmaların həm "İncil"də, həm də XX əsrdə paralelliyi nə dərəcədə özünü doğruldur və günümüzə müqayisədə bizə hansı gərçəkliliyi təlqin edir və ən əsası bu hesablaşmadan kimlər nə qazanır, kimlər nə itirir?

- Orada ateist zamanla səleşşən məqamlardan biri də İeşuanın Pilata öz xidmətini təklif etməsidir. Deyir ki, mənim başımda bəzi fikirlər pəyda olub, mən onları sənəlinə məmnuniyyətlə bölüşərdim, İqemən. Bu məsələ, ələ biler ki, İbrəşə Stalinə ünvanlansın. Çünki zaman-zaman Moskva Bulqəkovun maddi durumu yaxşı vəziyyət-

